

COST Y DIWRNOD YSGOL YN Y DU - GWERTHUSIAD TERFYNOL

ADRODDIAD BYR

Hydref 2023

Karen Laing, Ulrike Thomas, Lucy Tiplady a Liz Todd
Prifysgol Newcastle

1. Canfyddiadau allweddol

Prif ganfyddiad

Roedd effaith amlwg y prosiect Cost y Diwrnod Ysgol (CoSD) ar les plant a theuluoedd, gostyngiadau yng nghostau ysgol, cryfhau sefydliadau ysgolion trwy strwythurau a phrosesau newydd, ac effaith ar bolisi yn yr ysgol, awdurdodau lleol a chenedlaethol.

Gwaith CoSD mewn ysgolion

1. Gwnaeth ysgolion, pobl ifanc a theuluoedd i gyd sylwadau ar effaith y prosiect CoSD ar les plant a theuluoedd. Er enghraifft, sut mae camau gweithredu fel gostyngiadau yng nghostau ysgol, newidiadau i weithrediad clwb brecwast, trefniadaeth amser cinio neu sut mae bwyd am ddim yn cael ei ddosbarthu i bawb yn hytrach nag ychydig, wedi effeithio'n gadarnhaol ar fywydau.
2. Mae cadw plant a phobl ifanc yn ganolog fel bod staff yn gallu clywed geiriau'r plant yn un o'r prif ffactorau wrth wneud i newid ddigwydd mewn ysgolion. Gwnaeth enghreifftiau penodol o arferion ysgol cadarnhaol a negyddol a adroddwyd i staff yr ysgol gan eu plant eu hunain argraff ddofn arnynt, a buont yn sbardun pwerus i newid.
3. Er bod yr archwiliadau personol yn well na'r fersiwn ar-lein (fel yr amlygwyd gan bobl ifanc, ysgolion ac ymarferwyr CPAG), cynhyrchedd archwiliadau ar-lein a phersonol dystiolaeth debyg ac arweiniodd at newidiadau sylweddol mewn arferion ysgol.

4. Canfuwyd bod siarad â nifer lai o bobl ifanc mewn archwiliadau ar-lein a rhai archwiliadau personol yn dal i fod yn effeithiol o ran casglu tystiolaeth a chynhyrchu newid mewn ysgolion. Serch hynny, dylid cymryd gofal i sicrhau bod yr ymgynghoriad yn gynhwysfawr, yn gynhwysol ac yn cynrychioli myfyrwyr yn briodol.
5. Roedd yr adroddiadau awdit ysgol yn rhannu prif themâu tebyg megis bwyd, gwisg ysgol, ymweliadau, diwrnodau arbennig ac adnoddau dysgu, ond y manylder yn ymwneud yn benodol â'r themâu hynny ag arferion ysgolion penodol, gyda chymau gweithredu penodol i'r ysgol, a gyfrannodd at y tebygolrwydd y bydd ysgolion yn gwneud newidiadau.
6. Ategwyd cryfder y camau a gymerwyd gan: natur gwerthoedd presennol yr ysgol; cefnogaeth weithredol uwch dimau rheoli; ysgolion yn rhannu arfer â'i gilydd; hyfforddiant staff gan CPAG; natur lledaenu'r adroddiad; gweithgorau mewn ysgolion; a gweithio gyda chynghor yr ysgol neu ymchwilwyr cymheiriaid ar gamau gweithredu. Trwy weithio gyda CoSD yn y ffyrdd hyn, datblygodd ysgolion strwythurau a phrosesau a oedd yn eu cryfhau fel sefydliadau.
7. Roedd sicrhau bod y broses archwilio yn cael ei gweld fel un anfeirniadol, ac fel proses ddysgu, yn bwysig i ysgolion gymryd rhan lawn yn y broses newid. Roedd ysgolion o'r farn bod yr adroddiadau'n ddefnyddiol o ran gallu eu defnyddio i ddweud wrth yr holl staff am eu gwerthoedd ac am y camau cadarnhaol a gymerwyd eisoes (yn enwedig gan nad oedd rhai staff newydd bob amser yn gwybod beth oedd yn digwydd).
8. Ymhlith y ffactorau a oedd yn atal newid mewn ysgolion roedd: y rhagdybiaeth na ellid herio proses a benderfynwyd yn allanol (e.e. maint dognau bwyd, prisiau bws); pwysau ar gyllidebau ysgolion; y gred nad oedd y mwyafrif o rieni eisiau cymryd cam; a phwysau cenedlaethol ar ysgolion megis cyfyngiadau yn ystod pandemig Covid-19, a phrosesau diwygio'r cwricwlwm.
9. Ychwanegodd ymchwilwyr cymheiriaid hyfforddedig werth aruthrol at y broses archwilio mewn ysgolion uwchradd, sef pobl y gallai plant uniaethu'n hawdd â nhw. Roeddent yn galluogi mwy o blant i gael eu clywed ac yn darparu grŵp cyfeirio cefnogol ar gyfer newid mewn ysgolion. Fodd bynnag, roedd angen i hyfforddiant fod yn fwy defnyddiol wrth roi sgiliau cymryd nodiadau a galluogi ymchwilwyr cymheiriaid i wybod sut i addasu cwestiynau wrth gyflwyno grwpiau ffocws.
10. Mae angen mwy o hyfforddiant ar ymwybyddiaeth o dlodi ar staff ysgolion, gan gynnwys hyfforddiant cychwynnol athrawon, gan fod y rhan fwyaf o staff ysgolion a holwyd cyn y broses archwilio o'r farn bod eu hysgolion yn gwneud popeth posibl i fynd i'r afael ag effeithiau tlodi.
11. Mae diffyg cysylltiad rhwng pa mor hawdd mynd atynt y mae ysgolion yn gweld eu hunain a pha mor gyfforddus y mae teuluoedd yn teimlo ynghylch gofyn am help. Roedd 98% o staff ysgol (o arolwg cyn-archwiliad o 662 o staff o 56 o ysgolion) o'r farn y gallai rhieni droi atynt am gymorth ond nododd 35% o rieni (o arolwg cyn-archwiliad o 1798 o rieni ar draws ysgolion) nad oeddent yn gyfforddus i fynd at athrawon.

Gwaith CoSD gydag awdurdodau lleol a chynghorau

12. O ran effeithiau tymor hwy prosiect Cost y Diwrnod Ysgol y DU ar waith awdurdodau lleol a chonsortia addysg, mae tystiolaeth o effaith strategol h.y., maent yn defnyddio'r canfyddiadau i gefnogi a dylanwadu ar eu strategaethau tlodi a llobio arweinwyr eu cynghorau yn ogystal â llywodraethau cenedlaethol. Maent hefyd yn bwriadu rhannu canfyddiadau ysgol penodol ac enghreifftiau o arfer gorau gyda phob un o'u hysgolion. Roeddent yn gwerthfawrogi'n arbennig cael y dystiolaeth ansoddol e.e. llais y PPHI a'u teuluoedd, i'w gyflwyno ochr yn ochr â'u data caled.

Gwaith datblygu cenedlaethol CoSD

13. Yng Nghymru, mae'r prosiect CoSD wedi dylanwadu ar bolisi cenedlaethol, datblygiad athrawon a datblygiad y cwricwlwm. Heb waith partneriaeth sylweddol cyn cynnal unrhyw archwiliadau er mwyn deall y cyd-destun a sefydlu hygredd, ni fyddai'r prosiect wedi bod yn bosibl.
14. Yn Lloegr, mae gweithio mewn partneriaeth a chyhoeddi ymchwil ac adnoddau allweddol drwy gydol y prosiect CoSD wedi sicrhau ei ddylanwad parhaus ar bolisi ac arfer.
15. Mae'r Alban wedi mabwysiadu CoSD fel blaenoriaeth polisi cenedlaethol, ac o ganlyniad mae awdurdodau lleol a sefydliadau partner lleol yn mynd ati i ddysgu o ganfyddiadau'r prosiect CoSD. Mae CoSD yn yr Alban wedi cefnogi datblygu strategaeth a pholisi yn lleol ac yn genedlaethol, ac wedi arwain at ystod o adnoddau.

2. Cyd-destun

Nodau'r prosiect

Nod prosiect Cost y Diwrnod Ysgol yn y DU (CoSD) a arweiniwyd gan y Grŵp Gweithredu ar Dlodi Plant (CPAG) ac yn seiliedig ar fodel 'Prawf ar Dlodi' partner y prosiect Children North East (CNE), oedd torri costau ysgol i deuluoedd yn Lloegr a Cymru a chael gwared ar arferion sy'n stigmatiddio er mwyn sicrhau addysg deg i blant sy'n byw mewn tldi.

Mae Cost y Diwrnod Ysgol wedi dod yn flaenoriaeth polisi cenedlaethol yn yr Alban gyda gwaith datblygu cenedlaethol yn cael ei gefnogi gan lywodraeth yr Alban yn y blynyddoedd diwethaf. Nod prosiect CoSD y DU yn yr Alban oedd cryfhau a datblygu'r gwaith yn yr Alban ymhellach gydag awdurdodau lleol a sefydliadau partner lleol yn ceisio dysgu o'i ganfyddiadau. Ochr yn ochr â gweithio gydag ysgolion, bu'r timau CoSD yn gweithio gyda'r

Llywodraeth, awdurdodau lleol, amrywiaeth o sefydliadau cenedlaethol, cyrff ac elusennau er mwyn llunio polisi ac arfer cenedlaethol ac ymestyn canfyddiadau'r prosiect y tu hwnt i'r ysgolion unigol a gymerodd ran.

Mae cost gwaith y Diwrnod Ysgol yn parhau mewn gwahanol ffurfiau ledled Cymru, Lloegr a'r Alban. Mae'r gwerthusiad hwn yn edrych yn benodol ar brosiect Cost y Diwrnod Ysgol yn y DU a gynhaliwyd rhwng 2019-2022.

Gwerthusiad

Comisiynwyd ymchwilwyr yn y Ganolfan Dysgu ac Addysgu (CfLaT) ym Mhrifysgol Newcastle i ddarparu gwerthusiad o'r prosiect, dan arweiniad Liz Todd (Athro Cynhwysiant Addysgol), gyda chefnogaeth gan Karen Laing, Ulrike Thomas a Lucy Tiplady. Roedd Laura Mazzoli Smith o Brifysgol Durham hefyd yn rhan o'r tîm a daeth â'i harbenigedd mewn Prawfesur Tlodi ac ymchwil addysgol ansoddol.

Mabwysiadodd cynllun yr ymchwil gwerthuso cychwynnol ddull realaidd a oedd yn cynnwys tri modiwl allweddol yn ymgorffori dulliau meintiol ac ansoddol. Y bwriad oedd coladu 1) dadansoddiadau ystadegol o effaith; 2) astudiaethau achos ysgol; a 3) dadansoddiadau o brosesau ymyrryd.

Oherwydd pandemig Covid 19 a'r cyfyngiadau cysylltiedig mewn ysgolion (a effeithiodd hefyd ar amserlen gyffredinol y prosiect a nifer yr ysgolion y gellid eu harchwilio), bu'n rhaid addasu'r dull gwerthuso o reidrwydd i ddod yn un a oedd yn blaenoriaethu dull manwl cyfoethog gan ddefnyddio dulliau ymchwil ansoddol. Roedd hyn yn cynnwys: gwaith desg; cyfweld ar-lein; arsylwi'r archwiliadau CoSD (ar-lein ac yn bersonol); a, cyn gynted â phosibl, ymweliadau personol ag ysgolion astudiaeth achos i gyfweld ag aelodau o gymuned yr ysgol e.e. disgyblion, staff (addysgu a heb fod yn addysgu), rhieni a llywodraethwyr.

Canolbwyntiodd y tîm ymchwil ar archwilio'n fanwl y prosesau ymyrryd sy'n gysylltiedig â'r modelau wyneb yn wyneb ac ar-lein; archwilio'r heriau a'r cyfleoedd sy'n codi yng nghyd-destunau ymarfer gwahanol pob awdurdodaeth yn y DU; a deall effeithiau cyfranogiad ar blant a phobl ifanc, teuluoedd, ysgolion ac awdurdodau lleol.

Trosolwg Prosiect Cost y Diwrnod Ysgol yn y DU

Lansiwyd prosiect Cost y Diwrnod Ysgol yn y DU (CoSD), a arweiniwyd gan y Grŵp Gweithredu ar Dlodi Plant (CPAG) ac a redir mewn partneriaeth â Children North East, yn Lloegr (Llundain; Coventry), yr Alban (Moray) a Chymru (Rhondda Cynon Taf; Castell-nedd Port Talbot) ac fe'i cynhaliwyd rhwng 2019 a 2022. Roedd y prosiect yn adeiladu ar, ac yn ymestyn, gwaith Prawfesur Tlodi sy'n cael ei wneud gan Children North East a'r prosiect CoSD presennol sy'n cael ei redeg yn yr Alban sy'n cael ei ariannu gan Lywodraeth yr Alban fel rhaglen genedlaethol Her Cyrhaeddiad yr Alban. Prif ariannwr y prosiect tair blynedd hwn oedd Cronfa Gymunedol y Loteri Genedlaethol. Derbyniodd y prosiect hefyd gymorth ariannol ychwanegol gan Sefydliad Pears, Cymdeithas Tai Orbit, Cyngor Dinas Coventry a Bwrdeistref Frenhinol Greenwich.

Er mai prif ffocws y prosiect oedd y gwaith sy'n digwydd mewn ysgolion, yn benodol clywed barn y plant a'r bobl ifanc a'u teuluoedd er mwyn creu newid, roedd y prosiect hefyd yn cynnwys gweithio gydag ystod o bartneriaid a siarad â nhw i sicrhau y byddai'r hyn a ddysgwyd yn llywio polisi ac arfer cenedlaethol, gan warantu etifeddiaeth y prosiect a'i effeithiau tymor hwy.

Mae'r fethodoleg CoSD mewn ysgolion yn cynnwys:

- 1) **Paratoi cyn-archwiliad:** casglu data ysgol a chodi ymwybyddiaeth gyffredinol o'r broses archwilio gyda chymuned yr ysgol a galluogi ffurfio gweithgor CoSD staff a myfyrwyr.
- 2) **Yr archwiliad a'r adroddiad:** Mae tîm CPAG yn treulio pythefnos ym mhob ysgol yn rhoi cyfle i bob disgybl siarad yn bennaf mewn grwpiau bach am eu profiad o'r diwrnod ysgol, yn ogystal â chasglu gwybodaeth gan staff a rhieni/gofalwyr am gostau ysgol a stigma cysylltiedig â thlodi. Paratoir adroddiad gydag argymhellion i'r ysgol ar sut i fynd i'r afael â chostau a stigma sy'n gysylltiedig â thlodi. Mewn ysgolion uwchradd, caiff yr archwiliad ei gynorthwyo gan bobl ifanc hyfforddedig (ymchwilwyr cymheiriaid) o'r ysgol. Mae'r ymchwilwyr cymheiriaid yn helpu gyda'r sgysiau grŵp disgyblion ac wrth gyflwyno'r adroddiad.
- 3) **Gwaith cymorth ôl-archwiliad:** Ystod o brosesau i annog newid gan gynnwys gweithdy hyfforddi ôl-archwiliad, cefnogaeth gweithgor CoSD staff a myfyrwyr ysgol a rhwydweithiau arfer ysgol. Mae pob ysgol arall yn yr awdurdodau lleol sy'n cymryd rhan yn derbyn gwybodaeth ac adnoddau CoSD.

Yn gynnar yn 2020, gyda'r gwaith o gyflawni prosiect Cost y Diwrnod Ysgol (CoSD) brin wedi dechrau, achosodd yr achosion o Covid-19 yn y DU gyfyngiadau mawr, a gorfodaeth i gau ac amhariadau lluosog i ysgolion. Cafodd gweithgareddau'r prosiect mewn ysgolion eu gohirio i ddechrau ac yna eu haddasu er mwyn galluogi'r prosiect i ddigwydd. Ystyriwyd ei bod yn hollbwysig i hyn ddigwydd gan fod y pandemig yn cael effaith sylweddol ar deuluoedd, yn enwedig y rhai oedd yn byw mewn tldi.

Datblygwyd fersiwn ar-lein o'r archwiliad a gynhaliwyd mewn ysgolion nes i'r cyfyngiadau leddfu a chaniatáu i'r ymarferwyr CoSD ddychwelyd i archwiliadau personol. Mae Tabl 1 isod yn nodi nifer yr archwiliadau a gynhaliwyd yn ôl model a math o ysgol.

Cenedl / Rhanbarth	Archwiliad ar-lein	Archwiliad personol	(Yn bersonol a oedd yn cynnwys ymchwilwyr cymheiriaid)	Ysgol gynradd	Ysgol uwchradd	Ysgol arbennig
Lloegr - Coventry	10	7	(1)	13	4	
Lloegr - Llundain	3	13	(4)	11	4	1
Yr Alban	2	8		6	4	
Cymru	8	4	(1)	11	1	
Cyfanswm	23	32	(6)	41	13	1

Ochr yn ochr â'r gwaith mewn ysgolion, ymgwymerodd CPAG â gwaith datblygu ehangach a oedd yn cynnwys, ond heb fod yn gyfyngedig i:

- Cymryd rhan mewn amrywiaeth o rwydweithiau/fforymau/grwpiau, e.e. Clymblaid Gwrthdlodi (Cymru), Fairer Moray Forum, the Northern Alliance (yr Alban), Fforwm Plant a Phobl Ifanc (Cymru), Grŵp Gorchwyl a Gorffen Iechyd Cyhoeddus Cymru a North of Tyne Combined Authority Child Poverty Prevention Programme.
- Presenoldeb mewn amrywiaeth o grwpiau a sefydliadau, e.e. Parent Panel for BAME Londoners, banciau iwnifform.
- Gweithio mewn partneriaeth e.e. Parentkind, NEU (Cymru a Lloegr), Clymblaid Gwrthdlodi, Prifysgol Caerdydd, National Parent Forum of Scotland, Sefydliad Bevan (Cymru), Cymdeithas y Plant.
- Ymgymryd ag ymchwil ychwanegol e.e. grantiau dillad ysgol ar gyfer ALL Greenwich, Grŵp Gorchwyl a Gorffen Iechyd Cyhoeddus Cymru, profiadau addysgol plant a theuluoedd pan fydd ysgolion ar gau.
- Adolygiadau llenyddiaeth e.e., ar addysg yn ystod y pandemig.
- Wedi cyfrannu at Bolisi Cenedlaethol e.e. cyflwyniadau/briffiadau i'r Pwyllgor Dethol ar Addysg (Lloegr), Gwasanaeth Ymchwil Senedd Cymru; ystod o ymgynghoriadau gan Lywodraeth yr Alban.

- Sail dystiolaeth CoSD a ddefnyddir mewn cynllunio strategol cenedlaethol e.e. Cynlluniau Gwasanaeth Plant ac Adroddiadau Gweithredu Lleol ar Dlodi Plant (Yr Alban), Her Cyrhaeddiad yr Alban ar ei newydd wedd (2022), rhaglen 5 mlynedd Llywodraeth Cymru: Creu Cymru Iachach (2021).
- Adroddiadau e.e. Cost Dysgu yn y Cyfnod Clo Mehefin 2020 ac adroddiad diweddar ym mis Mawrth 2021, Cost Cael Hwyl yn yr Ysgol (Mawrth 2022), Cost y Diwrnod Ysgol yn Lloegr; safbwyntiau disgyblion (Mawrth 2022), Cefnogi teuluoedd ar adegau o galedi ariannol (Rhagfyr 2022).
- Hyfforddiant (yn bersonol ac ar-lein): ysgolion (staff addysgu/nad ydynt yn addysgu, llywodraethwyr, ANGau, diwrnodau HMS); llywodraethau lleol/cenedlaethol; ac amrywiaeth o sefydliadau e.e. Cynghrair y Gogledd (Yr Alban), NEU (Cymru a Lloegr).
- Rhannu Arfer Da/canfyddiadau prosiect e.e. Reconnect London, cyfarfodydd penaethiaid, cynhadledd NATSEN, Uwchgyhadledd Tlodi Plant (Llundain) Cynhadledd Llywodraethwyr Greenwich.
- Datblygu adnoddau, pecynnau cymorth a chyhoeddiadau: pecyn cymorth CoSD, Siarad am Gostau ac Arian yn yr Ysgol, Banc Syniadau CoSD a chwrs eDdysgu (Yr Alban), Calendrau CoSD, 'Gwisg Ysgol Fforddiadwy: Canllaw' (mewn partneriaeth â Chymdeithas y Plant a Children North East), Troi'r Dudalen ar Dlodi (mewn partneriaeth â'r NEU a Children North East), 'Datrys pris Tlodi' (mewn partneriaeth â'r Gymdeithas Llywodraethiant Genedlaethol (NGA), 'Mynd i'r afael â Thlodi Gyda'n Gilydd (mewn partneriaeth ag NEU Cymru).

Pam fod angen ymagweddau Cost y Diwrnod Ysgol

Mae plant o deuluoedd sy'n byw mewn tlodi yn wynebu rhwystrau lluosog i gymryd rhan mewn addysg. O fewn system o addysg rhad ac am ddim, mae disgwyl serch hynny i rieni ddarparu adnoddau megis dillad a gwisg ysgol, mynediad i'r rhyngwyd a dyfeisiau digidol ar gyfer gwaith cartref, ffioedd gweithgareddau allgyrsiol, triapiau a digwyddiadau, a naill ai pecyn bwyd neu arian ar gyfer bwyd. Mae rhieni ar incwm isel iawn yn cael rhywfaint o help, fel prydau ysgol am ddim, ond nid yw'r cymorth bob amser yn cyfateb i'r costau. Mae llawer mwy o deuluoedd yn cael trafferth gyda chwrdd eu costau na dim ond y rhai cymwys.

Mewn arolwg o 1798 o rieni a gynhaliwyd mewn ysgolion a gymerodd ran cyn cael archwiliad CoSD, roedd rhieni plant â hawl i brydau ysgol am ddim yn llawer mwy tebygol na rhieni eraill o gytuno bod ysgolion yn gofyn am ormod o arian ($p < 0.0001$). Roedd rhieni plant sydd â hawl i brydau ysgol am ddim hefyd yn arwyddocaol fwy tebygol o ddatgan eu bod yn ei chael yn anodd fforddio'r holl bethau yr oedd eu hangen ar blant ar gyfer yr ysgol ($p < 0.0001$). Teimlai bron i draean o'r holl rieni a ymatebodd i'r arolwg ei bod yn anodd fforddio popeth, sy'n awgrymu bod llawer o rieni (ac nid y tlotaf yn unig) yn gweld cost y diwrnod ysgol yn straen ar gyllid eu teulu.

Gofynnodd arolwg cyfochrog o 662 o staff a oeddent, yn eu profiad nhw, yn teimlo bod incwm teuluol is yn effeithio ar feysydd o fywydau ysgol plant. Teimlai 78 y cant o staff fod incwm teuluol is yn effeithio ar gyrhaeddiad plant (30% o'r rheini'n sylweddol) a'u cyfranogiad mewn gweithgareddau dysgu ac allgyrsiol, ac roedd mwy na hanner wedi sylwi ar gynnydd mewn teuluoedd sy'n cael trafferthion ariannol ers y pandemig (55%). Roedd cyfran fawr o staff hefyd yn credu bod incymau teuluol is yn cael effaith ar iechyd a lles, ymddygiad a chyfeillgarwch gyda chyfoedion. Teimlai llawer o staff, fodd bynnag, cyn y gwaith prosiect, na ellid gwneud dim mwy mewn perthynas â thlodi neu nid oeddent yn siŵr a ellid gwneud unrhyw beth.

3. Crynodeb o'r dystiolaeth: ysgolion, pobl ifanc a theuluoedd

Cafodd archwiliadau CoSD, boed ar-lein, neu'n bersonol, dderbyniad cadarnhaol iawn gan bawb. Cytunodd ysgolion i gymryd rhan oherwydd eu gwerthoedd o ran gwneud gwahaniaeth i blant a'u theuluoedd, diddordeb mewn clywed beth oedd gan eu plant i'w ddweud, pwysigrwydd tegwch, y gwerth a roddir i gael persbectif annibynnol a'r ffaith ei fod yn ddi-gost (a oedd yn cael ei ystyried yn bwysig ar adegau o gyllidebau cyfyngedig). Roedd yr ysgolion a gymerodd ran yn croesawu'r dull CoSD ac yn gwerthfawrogi'r cymorth i herio a newid eu harfer mewn perthynas â thlodi. Nododd ysgolion yr effaith ar eu sefydliadau o ran gwneud iddynt feddwl yn ddyfnach am sut yr oedd eu gweithredoedd, eu rhagdybiaethau a'u penderfyniadau yn effeithio ar y profiad o dlodi i blant.

Profiad y broses CoSD

1. Llais plant a theuluoedd yn ganolog

Un o agweddau mwyaf gwerthfawr y prosiect CoSD ar gyfer ysgolion, awdurdodau lleol a sefydliadau eraill oedd y cyfle i glywed yn uniongyrchol gan blant, pobl ifanc a rhieni. Mae hyn yn aml yn rhywbeth nad oes gan ysgolion a sefydliadau eraill yr amser na'r gallu i wneud eu hunain (yn enwedig ar y raddfa hon) ac fe'i croesawyd fel ffordd o wirio eu rhagdybiaethau a'u gwybodaeth gyfredol am deuluoedd. Disgrifiwyd perthynas yr ymarferwyr gyda'r disgyblion yn ystod eu cyfweiliadau fel un dda iawn, gyda'r canlyniad bod y plant yn 'gallu siarad yn eithaf agored a rhydd am yr ysgol' (pennaeth, ysgol gynradd).

Roedd yn aml yn wir bod ysgolion yn clywed pethau newydd, weithiau gwybodaeth a oedd yn gwrthdaro a'u dealltwriaeth flaenorol. Disgrifiodd un dirprwy bennaeth sut y gwnaeth rhai agweddau o'r adroddiad *'ein taro ni i ddechrau fel tipyn o sioc'*, ond cydnabu *'os dyna wir fyfyrddodau disgyblion a rhai rhieni hefyd, mae yna bethau y mae angen inni eu rhoi ar waith'*. Gallai clywed yn uniongyrchol gan blant fod yn emosiynol ac roedd yn sbardun pwerus ar gyfer newid.

'Roedd yn mynd at fy nghalon oherwydd roeddwn i'n eistedd yn gwrando. Un o fechgyn Blwyddyn 6, roedd hi ychydig cyn y disgo Calan Gaeaf, ac mae yna dri ohonyn nhw i gyd ac mi ddywedodd fod ei fam wedi gorfod mynd i brynu tri tocyn a thair set o ddillad ac mae'n lot o arian ac roedd yn agored iawn amdano a chyn gynted ag y clywais i mi feddyliais yn syth fod hwn yn rhywbeth y mae angen i ni edrych arno oherwydd mae gennym lot o setiau o 3 neu 4 o frodyr a chwiorydd yn yr ysgol yma felly rydyn ni'n mynd i gyflwyno tocyn teulu felly os wyt ti'n talu am un ti'n talu amdany'n nhw i gyd.' (Dirprwy bennaeth)

Nodwyd bod archwiliadau a oedd yn cynnwys siarad â llawer mwy o ddisgyblion a rhieni/gofalwyr nag yr oedd ysgolion yn teimlo y gallent ymdopi â hwy yn un o nodweddion pwysig y broses archwilio CoSD. Dywedodd pennaeth yr oedd ei ysgol wedi cymryd rhan yn yr archwiliad CoSD personol, er bod ei hysgol yn nodweddiadol yn casglu llais y disgybl,

'Mae'r ffaith eu bod mewn gwirionedd yn siarad â phob plentyn unigol ym mhob grŵp blwyddyn unigol, wyddoch chi, yn rhoi darlun cyflawn iawn o'r hyn oedd yn digwydd yn yr ysgol sy'n rhywbeth na fyddem ni, fel tîm arwain, yn gallu ei wneud ar sail arferol o wythnos i wythnos.' (Pennaeth)

Modelodd CoSD ffordd newydd o sicrhau cyfranogiad plant a phobl ifanc, gan gynnwys eu cynnwys mewn deialog a gwrando'n ofalus arnynt. Mae'r model hwn yn symud oddi wrth gynnwys ychydig o blant yn unig, er enghraifft, y rhai ar y cyngor ysgol neu sy'n cael PYDd, tuag at un lle mae pob plentyn yn cael ei alluogi i gymryd rhan.

Mae'n bwysig nodi bod y gwerthusiad wedi canfod bod y model ar-lein (a oedd yn cynnwys cymaint o blant â phosibl, ond am resymau ymarferol, nid o reidrwydd pob un), yn cynrychioli llais y plant a'r teuluoedd yn yr un modd a oedd yn cael ei werthfawrogi gan yr ysgolion dan sylw.

2. Ymwybyddiaeth staff a myfyrwyr o dlodi

Cafodd hyfforddiant ar gyfer staff ysgol groeso da ac arweiniodd at ymwybyddiaeth gynyddol o dlodi a galluogi rhannu adnoddau ac arfer da. Yn ystod y diwrnod ysgol prysur, mae'n aml yn anodd i ysgolion ddod o hyd i'r gofodau hynny i fyfyrion a gall cael 'ffrind beirniadol' allanol hwyluso'r broses honno. Soniodd ysgolion am effaith clywed effeithiau tlodi ac arferion ysgol gan eu disgyblion a'u teuluoedd eu hunain ac roedd hyn yn ennyn ymateb emosiynol yr oeddent yn teimlo bod rhaid iddynt weithredu arno, dywedodd un ymarferydd CPAG fod tri phennaeth wedi dweud wrthi eu bod 'wedi crio wrth ddarllen ein hadroddiad'. Galwodd un pennaeth yr adroddiad CoSD yn 'anhygoel o bwerus', dywedodd un arall 'pan gefais yr adborth roeddwn yn ymladd y dagrau' a disgrifiodd athrawes 'sut roedd clywed yr hyn roedd y disgyblion yn ei ddweud wedi mynd at fy nghalon yn arw'. Roedd ysgolion yn croesawu'r ffaith bod eu rhagdybiaethau'n cael eu herio a bod ganddynt y gofod a'r amser i fyfyrion ar eu harferion.

'Fe wnaeth i ni fel staff feddwl am gostau'r diwrnod ysgol a chael rhai trafodaethau proffesiynol da.' (Athro)

Siaradodd ysgolion yn rheolaidd am werth CoSD ar gyfer datblygiad staff. Dywedodd nifer o'r ysgolion fod yr adroddiad wedi dangos pethau nad oeddent wedi meddwl amdanynt a'u bod yn darparu 'tystiolaeth gyfoethog' a oedd yn gwneud i lawer o staff 'edrych ar bethau mewn persbectif gwahanol' ac a arweiniodd at ddechrau trafodaethau pwysig. Roeddent hefyd yn teimlo bod meddwl myfyrwyr wedi cael ei herio gan y prosiect, fel eu bod yn llawer mwy ymwybodol o effeithiau tlodi yn ystod y diwrnod ysgol.

'Ar adeg yr ymgynghoriad dywedodd rhai ohonyn nhw [pobl ifanc] eu bod yn meddwl am bethau na fyddent wedi'u hystyried fel rhwystr i bobl eraill, ac yna fe ddechreuon nhw siarad am wahaniaethu o fewn cymuned yr ysgol a sut oedd pobl yn sylwi beth oedd pobl eraill yn ei wisgo, gwneud sylwadau ar frandiau a phethau a lle roedden nhw'n meddwl efallai nad oedd hynny'n broblem ond wedyn pan ddechreuon nhw siarad am y peth roedden nhw'n meddwl "wel, dydi hynny ddim yn iawn", ac ie, fe wnaeth iddyn nhw feddwl am bethau, roedd yn agoriad llygad iddyn nhw.' (Dirprwy bennaeth)

3. Cael persbectif 'annibynnol' 'allanol'

Amlygodd yr archwiliadau a'r adroddiadau lawer o arfer dda sy'n bodoli eisoes ym mhob ysgol sy'n dangos sut y gall ac y mae ysgolion yn lliniaru tlodi yn eu cyd-destunau. Fodd bynnag, roedd pob ysgol hefyd yn gwerthfawrogi cymorth a her allanol. Ystyriwyd bod yr annibyniaeth hon yn bwysig oherwydd bod yr ysgolion yn ymwybodol y gallent fod yn gwneud rhagdybiaethau am eu teuluoedd, a pha mor dda yr oedd eu polisiau a'u harferion yn eu cefnogi.

'Rydw i'n hoffi ei niwtraliaeth. Rydw i'n hoffi ei natur gefnogol. Rydw i'n hoffi'r ffordd y mae'n hwyluso sgysiau da ymhlith ein rhanddeiliaid ac rydw i wrth fy modd â'r ffordd y mae'r wybodaeth yn cael ei chyflwyno. Rydw i'n meddwl ei fod yn hawdd iawn, wyddoch chi, i ni fel awdurdod lleol ac i ysgolion ei ddefnyddio. Mae'n rhoi cyfeiriad gweithredu clir i ysgol.' (Cynrychiolydd ALL)

'Mae CPAG yn rhoi cipolwg ar ganfyddiadau gwahanol randdeiliaid o ysgol o wahanol gyfeiriadau. Gall pob persbectif fod yn wahanol i bob rhanddeiliad ond mae'n caniatáu ichi feddwl, ystyried a mabwysiadu polisïau o'r gwahaniaethau hyn i frwydro yn erbyn tlodi yn eich ysgol.' (Pennaeth)

4. Canolbwyntio ar gamau ymarferol

Darparwyd cyfuniad o gefnogaeth a her gan y prosiect CoSD i ysgolion, ac roedd ysgolion yn gwerthfawrogi clywed am yr hyn yr oeddent yn ei wneud yn dda, pa feysydd y gellid eu gwella, a'r ffaith iddynt gael 'awgrymiadau penodol, clir a diriaethol' ar sut i wneud hynny. Roedd hyn yn golygu bod ysgolion nid yn unig yn clywed beth oedd angen iddynt ei wella ond sut y gallent fynd ati i wneud hynny. Roedd ysgolion yn aml yn sôn am rai arferion y gellid eu gweithredu'n gyflym, ac eraill a oedd yn gofyn am ddull mwy hirdymor o newid, yn aml yn cynnwys ymgynghori â staff, plant a phobl ifanc a theuluoedd.

5. Cyfranogiad ieuenctid

Disgrifiodd llawer o'r staff ysgol a gyfwelwyd pa mor dda yr ymatebodd y disgyblion i gael eu cyfweled. Disgrifiodd un pennaeth sut roedd cymryd rhan yn gwneud i'r plant deimlo'n arbennig, a'i bod yn 'bositif iddynt gael rhywun i siarad gyda nhw am eu profiadau' oherwydd yn aml 'nad ydynt yn cael cyfle i eistedd a siarad â rhywun ynglŷn â sut maent yn teimlo am eu bywyd a'r hyn y mae'r ysgol yn ei wneud i gefnogi hynny.'

Ychwanegodd ymchwilwyr cymheiriaid hyfforddedig werth at y broses archwilio mewn ysgolion uwchradd, gan eu bod yn bobl y gallai plant uniaethu'n hawdd â nhw. Roeddent yn galluogi mwy o blant i gael eu clywed ac yn darparu grŵp cyfeirio cefnogol ar gyfer newid mewn ysgolion. Mae cael y bobl ifanc eu hunain yn rhan o'r broses casglu data ac argymhell felly â'r potensial i greu adroddiad mwy cydweithredol, wedi'i lunio ar y cyd, o'i gymharu ag un a ysgrifennwyd yn unig gan ymarferwyr CPAG. Gweithiodd y defnydd o ymchwilwyr cymheiriaid yn dda. Roedd gan fyfyrwyr wybodaeth gyd-destunol ddofn o'u hysgolion ac roeddent yn agosach o ran oedran i'r rhai yr oeddent yn ymgynghori â nhw, gan arwain at ddull llai ffurfiol, ond mae'n ymrwymiad mawr i'r myfyrwyr hynny a'u hysgolion.

Newidiadau CoSD mewn ysgolion

Rhoddodd pob ysgol newidiadau ar waith, o newidiadau bach i arferion y gellid eu rhoi ar waith yn gyflym ac yn hawdd, i gynllunio newidiadau tymor hwy. Er bod newidiadau bach yn gymharol hawdd i'w gweithredu, roedd angen sawl ffactor i ddatblygu etifeddiaeth tymor hwy o'r prosiect CoSD mewn ysgolion er mwyn bod yn llwyddiannus. Roedd cefnogaeth gyflawn ac egni'r uwch dîm arwain yn alluogwr pwysig, yn ogystal â rhoi'r cyfrifoldeb am yrru camau gweithredu i aelod penodol o staff. Gallai'r aelod hwn o staff fod yn athro, neu'n aelod nad yw'n addysgu, ond roedd ganddo amser yn ei lwyth gwaith a'i rôl i allu parhau i roi newid ar waith.

Ffurfiodd rhai ysgolion weithgorau CoSD (rhai yn cynnwys staff ysgol yn unig, eraill staff ysgol a disgyblion ac eraill staff ysgol, disgyblion a rhieni) er mwyn sicrhau bod yr argymhellion a wnaed yn yr adroddiadau yn parhau i fod yn flaenoriaeth. Roedd cynnal y berthynas gyda'r tîm CoSD hefyd yn bwysig wrth gynllunio newid. Gallai ymgorffori blaenoriaethau CoSD mewn Cynlluniau Datblygu Ysgol neu eu cysylltu â blaenoriaethau eraill megis ymgysylltu â

rhieni fod yn ffordd o sicrhau bod newid yn digwydd a bod argymhellion CoSD yn parhau i fod yn weladwy ac yn ddeinamig.

Newidiadau i bolisïau a phrosesau'r ysgol

- Newidiadau i Gynlluniau Gwella Ysgolion e.e., adroddiadau CoSD meysydd blaenoriaeth yn cael eu cynnwys mewn cynlluniau o dan y flaenoriaeth Iechyd a Lles a datblygu cynlluniau gweithredu i helpu i fynd i'r afael â phob maes.
- Creu gweithgorau/timau gweithredu ar dlodi sy'n cynnwys staff addysgu a staff nad ydynt yn addysgu, llywodraethwyr ac mewn rhai achosion disgyblion, a oedd yn canolbwyntio ar weithredu argymhellion yr adroddiad CoSD.
- Cyflwyno cynlluniau rhagdal i dalu am deithiau, newidiadau yn y swm o rybudd a roddir cyn cynnal taith gan alluogi teuluoedd i gyllidebu.
- Caniatáu i'r lwfans dyddiol cinio ysgol am ddim gael ei ddefnyddio amser egwyl ac nid amser cinio yn unig.
- Cyfleoedd datblygiad proffesiynol i athrawon yn canolbwyntio ar effaith tlodi/cost y diwrnod ysgol - a ddarperir gan CPAG neu ei wneud yn fewnol.
- Mynd i'r afael â'r nifer isel sy'n manteisio ar yr hawl i brydau ysgol am ddim drwy newidiadau yn y bwyd a gynigir, yr amgylchedd bwyta a digwyddiadau blasu bwyd i rieni.

Newidiadau i gyfathrebu yn yr ysgol

- Creu calendrau sy'n amlinellu'r holl ddigwyddiadau codi arian, teithiau ac ati, gan alluogi teuluoedd i gynllunio a chyllidebu.
- Darparu mwy o wybodaeth ar wefan yr ysgol e.e. Sefydliadau ac adnoddau Awdurdodau Lleol a VCSE, cymorth ariannol, a gwasanaethau a mentrau iechyd a lles; ac mewn llawlyfrau ac mewn llythyrau a anfonir yn amlach fel nad yw amgylchiadau newidiol yn effeithio ar fynediad at gymorth e.e. Cinio Ysgol Am Ddim.

Newidiadau i gostau gwirioneddol

- Creu gwisg ysgol heb logos neu ddarparu'r opsiwn i brynu un gyda logos neu hebddynt.
- Darparu cyfleoedd i roi a phrynu gwisgoedd ail-law.
- Darparu cyfleoedd i roi a phrynu dillad ffansi ail-law.
- Newid diwrnodau gwisg ffansi i ddim ond gwisgo lliwiau, neu alluogi'r disgyblion i greu gwisgoedd yn yr ysgol.
- Cyflwyno teithiau di-gost e.e. Dydd Gwener Awyr Iach, neu drwy ofyn i sefydliadau e.e. grwpiau theatr i ddod i'r ysgol.
- Newidiadau i nifer ac amseriad diwrnodau elusen lle gofynnir i deuluoedd wneud rhoddion.
- Datblygu ystod o strategaethau i ariannu teithiau a gweithgareddau allgyrsiol e.e. ysgrifennu cynigion, gofyn i elusennau am gymorth, chwilio am fwrariaethau ac ati.

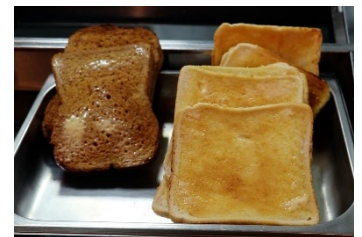

- Darparu adnoddau dysgu yn yr ysgol e.e. Offer TG, gorsafoedd creadigol lle mae eitemau crefft fel siswrn, glud, papur lapio swigod ac ati ar gael.
- Gofyn am gyfraniad unwaith ac am byth ar gyfer gwersi technoleg bwyd fel bod yr ysgol yn darparu'r holl gynhwysion, ac nid yw teuluoedd yn gorfod dod o hyd i arian yn wythnosol.
- Darparu ffrwythau am ddim i bob disgybl.
- Darparu tocyn disgo teulu fel nad oes rhaid i deuluoedd â mwy nag un plentyn dalu symiau mawr o arian.
- Darparu clybiau brecwast am ddim i annog disgyblion i fynychu'r ysgol ar amser.

Newidiadau i arferion sy'n stigmatiddio

- Newidiadau i'r ffordd mae rhoddion ar ddiwrnodau elusen yn cael eu casglu er mwyn sicrhau nad yw teuluoedd yn teimlo dan bwysau i roi e.e. ar-lein, dolenni i brif wefannau elusennau, bwcedi heb eu hysgwyd neu eu pasio o amgylch y dosbarth.
- Newidiadau mewn iaith. Er enghraifft, o 'wisg ysgol ail-law' i wisg ysgol 'wedi'i hailgylchu'/'wedi'i charu' a chanolbwyntio ar y buddion amgylcheddol; sut y siaredir â disgyblion sy'n cael prydau ysgol am ddim yn y ffreutur; sut y disgrifir gwobrau dosbarth.
- Darparu cyfleoedd i brynu gwisg ysgol ail-law mewn manau i ffwrdd o brif safle'r ysgol.
- Newidiadau i sut mae ffotograffau ysgol yn cael eu dosbarthu h.y. ddim o flaen y dosbarth cyfan mwyach.
- Mynd â brecwast o gwmpas pob dosbarth a'i gynnig i bob disgybl fel nad yw'r rhai nad ydynt wedi bwyta yn cael eu neilltuo.
- Sicrhau bod pob disgybl yn derbyn unrhyw gynnyrch sy'n cael ei gynnig ar ddiwrnodau codi arian e.e. mae pob disgybl yn cael un gacen mewn arwerthiant cacennau gyda rhai dilynol yn cael eu prynu gan ddefnyddio arian, pob disgybl yn derbyn llyfr ar ddiwrnod y llyfr, pob disgybl yn derbyn tocynnau i'w galluogi i gael mynediad i ffair haf yr ysgol.
- Peidio â gwahanu disgyblion sy'n cael cinio ysgol oddi wrth y rhai sy'n cael cinio pecyn. Mae hyn yn sicrhau nad yw'r rhai sy'n cael prydau ysgol am ddim yn teimlo'r angen i gael pecyn bwyd er mwyn eistedd gyda'u ffrindiau.

Effaith y CoSD ar ddisgyblion, teuluoedd ac ysgolion

Effeithiau ar ddisgyblion

Roedd tystiolaeth sylweddol bod y disgyblion wedi dod yn ymwybodol o bolisiau ac arferion sy'n dileu stigmatiddio tlodi (pob grŵp oedran) ac roeddent yn gallu mynegi hyn:

- Cyflwyno gwisgoedd y gellir eu prynu mewn archfarchnadoedd: *'Ar gyfer Addysg Gorfforol rydyn ni'n gwisgo'r topiau hyn (pwyntio at hen grys-T gyda logo) ond dydyn nhw ddim yn eu rhoi allan ddim mwy oherwydd maen nhw'n costio gormod, rydyn ni jyst yn gwisgo crysau T gwyn'.* (Disgybl blwyddyn 3)

- Darparu cyfleoedd i brynu/benthyg dillad gwisgo i fyny ail-law ar gyfer digwyddiadau dathlu: *‘Mae’n syniad da oherwydd dydych chi ddim eisiau bod yn mynd i siop i brynu gwisg ddrud i blentyn nad ydyn nhw ond yn mynd i’w gwisgo unwaith yn unig’.* (Disgyblion blwyddyn 5 a 6)
- Darparu un gacen/llyfr i bob plentyn ar ddiwrnodau elusennol, darparu tocynnau i bawb fynychu ffeiriau ysgol: *‘Rydyn ni’n mynd i gael tocyn. Ein huchafswm yw 5. Y nifer o docynnau aur sydd gennym yw faint o bethau rhad ac am ddim y gallwn eu cael’.* (Disgybl blwyddyn 2)
- Cyfyngiadau ar arian gwario ar deithiau neu gyflwyno cynlluniau rhagdalau ar gyfer teithiau: *‘Mae’n rhaid i chi dalu am y daith yn barod, felly pe baech yn dweud y gallech ddod ag unrhyw swm o arian [gwario], ni all rhieni rhai pobl fforddio hynny, ond os yw’n 5 i 10 punt yna mae pawb yn mynd i fod o gwmpas hynny’.* (Disgyblion blwyddyn 5 a 6)

Roedd tystiolaeth hefyd bod cymryd rhan yn y broses CoSD wedi herio meddyliau rhai disgyblion. Er enghraifft, dywedodd un ymchwilydd cymheiriaid ei bod wedi cael ei ‘synnu’ o glywed gan ddisgyblion ‘nad oeddent yn bwyta yn yr ysgol’. Mewn ysgol arall, dilynodd yr ymchwilydd cymheiriaid yr hyn yr oeddent wedi’i ddysgu am ddisgyblion sy’n cael pryddau ysgol am ddim yn methu â gwario eu lwfans amser egwyl, gan sicrhau nad oedd y dirprwy bennaeth yn anghofio amdano ac yn gwneud newidiadau.

Effeithiau ar deuluoedd

Roedd rhieni/gofalwyr a theuluoedd yn gwerthfawrogi sut yr oedd cymryd rhan yn y prosiect CoSD yn effeithio’n uniongyrchol ar y costau sy’n gysylltiedig ag addysg ac wedi arwain at arferion sy’n tynnu’r stigma oddi ar deuluoedd:

- Cyflwyno cynlluniau rhagdalau a rhoi rhybudd mwy amserol ar gyfer teithiau ysgol, *‘manylir ar y taliadau mewn llythyrau a gall rhieni ddod i’r ysgol a thalu am y daith.’* (Rhiant, Lloegr) *‘Gallwch dalu £2 yr wythnos os dymunwch wneud hynny.’* (Rhiant, Cymru)
- Newidiadau yn y ffordd y mae rhoddion ar ddiwrnodau elusen yn cael eu gwneud: *‘Dydyn nhw ddim wedi gofyn am roddion. Mae i fyny i ni wneud rhoddion yn uniongyrchol i’r elusen.’ ‘Mae hynny’n ddiweddar. Mae gen i ddau o blant yn yr ysgol a doeddwn i ddim yn teimlo dan bwysau i wneud hynny’.* (Rhieni, Cymru)
- Newidiadau i nifer y diwrnodau gwisgo i fyny sydd ar gael a’r hyn y gofynnir i rieni/gofalwyr ei wneud drostynt: *‘does byth disgwyl [iddynt wisgo i fyny], gallai fod yn ein hysgol flaenorol ond yma mae yna ddull mwy hyblyg.’* (Rhiant, Yr Alban)
- Gweithgareddau oedd yn eu cefnogi i annog eu plant i fynychu’r ysgol. Er enghraifft, mewn ysgol gynradd yn Llundain a gyflwynodd glwb brechwast am ddim, disgrifiodd rhiant nad oedd un o’i phlant yn arbennig wedi hoffi gadael am yr ysgol bob bore, ond ers dechrau’r clwb mae hi bellach bob amser yn gadael cartref ar amser.
- Newidiadau i wisgoedd ysgol sy’n eu gwneud yn rhatach ac yn haws i deuluoedd eu prynu.

Effeithiau ar ysgolion

Roedd tystiolaeth sylweddol bod staff addysgu a staff nad ydynt yn addysgu a llywodraethwyr:

- Wedi gwneud newidiadau sylweddol i bolisiau ac arferion.
- Wedi dechrau ar broses o hunanfyfrio *'Fe wnaeth inni edrych o ddifrif ar yr hyn yr ydyn ni'n ei wneud' ac 'fe wnaeth ni i gyd gymaint yn fwy ymwybodol.'* (Rheolwr bugeiliol, ysgol gynradd)
- Wedi'i hysgogi i weithredu ar unwaith oherwydd eu bod yn clywed gwir eiriau eu disgyblion a'u teuluoedd.
- Wedi dechrau 'meddwl yn wahanol'.
- Yn gwerthfawrogi clywed yr hyn yr oeddent yn ei wneud yn dda, yn ogystal â'r hyn y gellid ei wella (pob astudiaeth achos).
- Wedi sefydlu a chymryd rhan mewn gweithgorau i fynd i'r afael â'r materion a godwyd yn yr adroddiadau CoSD a chymryd rhan mewn amrywiaeth o weithgareddau datblygiad proffesiynol ymwybyddiaeth tlodi (DPP, gweminarau, digwyddiadau rhannu ymarfer).

Rhwystrau i newid mewn ysgolion

Nododd cyfweiliadau â staff ysgol ar ôl iddynt dderbyn eu hadroddiadau archwilio amrywiaeth o rwystrau i roi rhai o'r argymhellion a wnaed ar waith. Mae'r canlynol yn rhai o'r rhwystrau allweddol a amlygwyd gydag enghreifftiau o sut y ceisiodd rhai ysgolion oresgyn y rhain.

1. **Cyllido:** Nid oedd y gallu i dalu am ddigwyddiadau a theithiau yn gyfan gwbl o gyllidebau ysgol, hyd yn oed gydag unrhyw arian PEF/PDG/Premiwm Disgybl ychwanegol, yn cael ei ystyried yn bosibl i lawer o ysgolion. Er bod gan rai ysgolion staff oedd â'r amser i chwilio am grantiau allanol, nid oedd hyn yn nodweddiadol. Teimlai ysgolion fod angen cydbwysu costau a gofyn am gyfraniadau gwirfoddol â'r awydd i ddarparu profiadau cyfoethog i'w disgyblion (datblygu cyfalaf diwylliannol).

Gwnaeth ysgolion ddefnydd o'r cyfleoedd di-dâl niferus sydd ar gael i'w myfyrwyr brofi'r amgylchedd a sefydliadau diwylliannol. Roedd hyn yn golygu cerdded neu ddefnyddio trafndiaeth leol (yn aml gyda chymhorthdal gan y Cyngor) e.e. Roedd Dydd Gwener Awyr Iach mewn un ysgol yn cynnwys teithiau cerdded i'r traeth lleol a defnyddiodd ail ysgol fysiau lleol i ymweld â thirnodau Llundain. Mewn un ysgol cefnogwyd y myfyrwyr i godi arian gyda'i gilydd a thrwy hynny leihau cost gyffredinol taith.

2. **Gwybodaeth:** Roedd llawer o ysgolion yn ymwybodol bod angen iddynt sicrhau bod rhieni/gofalwyr yn cael gwybod am gymorth ariannol ac ymarferol, ond bod yn rhaid gwneud hyn mewn ffordd sensitif nad oedd yn creu stigma. Roedd rhai ysgolion o'r farn bod hwn yn fater cymhleth.

Penderfynodd un ysgol uwchradd ddarparu gwybodaeth yn fwy rheolaidd am yr hawl i brydau ysgol am ddim ar ôl sylweddoli y gall amgylchiadau teuluoedd newid yn gyflym. Roedd y diweddariadau rheolaidd hyn yn normaleiddio'r broses a'r wybodaeth.

3. **Ffactorau allanol:** Roedd rhai agweddau ar y meysydd a godwyd yn yr adroddiadau archwilio yn aml y tu hwnt i reolaeth ysgol. Roedd hyn yn arbennig mewn perthynas â chost cludiant i'r ysgol ac yn ôl a chinio ysgol - yn benodol maint dognau. Fodd bynnag, roedd y mwyafrif o ysgolion yn croesawu codi'r mater gan ei weld fel tystiolaeth i'w defnyddio i eiriol dros eu disgyblion.

Bu tair ysgol gynradd yn gweithio gyda'u darparwyr cinio i drafod y bwyd, maint y dognau a sut yr oedd yn cael ei weini, er mwyn cynyddu'r nifer sy'n cael cinio ysgol yn gyffredinol a thrwy hynny ar gyfer y plant hynny sydd â hawl i gael prydau ysgol am ddim. Mewn rhai ysgolion trefnwyd diwrnodau blasu ar gyfer rhieni/gofalwyr fel y gallent drafod y bwyd a gynnigir gyda'u plant.

4. **Amser:** Nid oedd gan staff amser bob tro i gyfarfod i drafod yr adroddiadau a gweithredu unrhyw newidiadau. Roedd hyn yn arbennig o anodd yn ystod y pandemig pan oedd llawer o gyfyngiadau ar oriau ac amodau gwaith athrawon a llawer o ysgolion yn profi absenoldebau staff uchel. Roedd gan rai ysgolion eu cynlluniau DPP yn eu lle eisoes, heb unrhyw le ar gyfer cyfarfodydd ychwanegol.

Roedd ysgolion lle rhoddwyd y cylch gwaith i berson penodol i roi argymhellion yr adroddiad ar waith, neu lle crëwyd gweithgorau, yn fwy llwyddiannus o ran sicrhau bod gweithredu cadarnhaol yn digwydd.

5. **Barn rhieni:** Nid oedd llawer o rieni/gofalwyr am weld newidiadau, a oedd yn aml yn cael eu derbyn gan rai ysgolion heb ystyried pa rieni nad oeddent efallai wedi cyfrannu at weithgareddau ymgynghori.

Mewn un ysgol cynhaliwyd ymchwil i archwilio cost gwisg ysgol. Ymgynghorwyd â rhieni/gofalwyr ac er bod y rhai a ymatebodd am i'r wisg logo ddrutach aros, dewisodd yr ysgol gynnig dewis i rieni.

Er gwaethaf y rhwystrau a wynebir, gall ysgolion gael dylanwad pwerus ar sut mae'r strwythurau a'r systemau o'u cwrdd yn gweithredu ac yn effeithio ar eu plant a'u teuluoedd. Gellir cefnogi ysgolion i weld lle gallant ddylanwadu ar newid, hyd yn oed pan fo'r newid hwnnw y tu hwnt i'w rheolaeth uniongyrchol, ac mae dulliau a modelau sefydledig ar gyfer gwneud hyn. Mae rhannu'r wybodaeth a gasglwyd fel rhan o'r broses CoSD gyda phartneriaid, rhwydweithiau a sefydliadau eraill yn gam cyntaf pwysig.

Argymhellion i ysgolion

- Darparu lle, amser a chyfleoedd i drafod tlodi gyda phlant er mwyn codi ymwybyddiaeth a mynd i'r afael â stigma sy'n gysylltiedig â thlodi. Annog plant a phobl ifanc i helpu i ddileu'r stigma o dlodi yn yr ysgol.
- Cynllunio'r holl addysgu, digwyddiadau a gweithgareddau gan ystyried fforddiadwyedd, hygyrchedd ac anghenion plant a phobl ifanc o gartrefi incwm isel. Cymryd camau ymarferol a datblygu mentrau, offer ac adnoddau i leihau cost y diwrnod ysgol i rieni a theuluoedd.
- Sicrhau bod yr holl staff sy'n gweithio mewn ysgolion wedi cael hyfforddiant ar dlodi plant a sut i fynd i'r afael ag ef o fewn eu rolau a'u hystafelloedd dosbarth eu hunain.
- Darparu lle ac amser i staff ysgol fyfyrion ar eu harfer eu hunain a rhannu syniadau ymarferol ar sut i liniaru effaith tlodi yn eu hysgolion eu hunain. Dylai ysgolion sefydlu gweithgorau a chreu amser fel rhan o raglenni DPP staff, yn ogystal ag ymgysylltu â rhwydweithiau a fforymau awdurdodau lleol a chenedlaethol.

4. Crynodeb o'r dystiolaeth: awdurdodau lleol

Nododd yr awdurdodau lleol a gymerodd ran yn y prosiect CoSD amrywiaeth o resymau dros gymryd rhan:

- Gwerth gweithio gyda sefydliad annibynnol sydd ag arbenigedd yn y maes hwn,

- Gwerth a phwysigrwydd clywed gwir eiriau plant a'u teuluoedd wrth drafod eu profiad o dlodi a sut y gallai hyn gyfoethogi ystadegau awdurdodau lleol. Soniodd sawl awdurdod lleol am y diffyg gallu sydd ganddynt i wneud hyn eu hunain,
- Eu cred yn yr angen i bob ysgol ddeall ac ystyried effaith tlodi ar eu disgyblion, a sut mae'n effeithio ar ddysgu a chyfranogiad,
- Eu cefnogaeth i'r model archwilio CoSD – siarad â'r holl ddisgyblion, siarad â rhieni a staff a darparu adroddiad pwrpasol gydag argymhellion clir a syniadau ar gyfer newid,
- Dysgu am yr arfer gorau ar draws y wlad.

Mae'r rôl y mae'r awdurdodau lleol wedi'i chwarae ar draws yr holl wledydd a rhanbarthau o ran llwyddiant y prosiect CoSD, wedi bod yn hynod arwyddocaol. Roedd perthnasoedd a rhwydweithiau presennol ac agendâu a rennir yn bwysig o ran darparu'r cysylltiadau, hygredded ac ymddiriedaeth sydd eu hangen i weithredu'r fenter newydd hon a rhannu arfer da. Yn y rhai lle'r oedd y prosiect yn arbennig o lwyddiannus, roedd yr agendâu yn cyd-fynd, gan ganolbwyntio'n nodweddiadol ar leihau anghydraddoldeb a thlodi plant, ond roeddent hefyd wedi ymgorffori CoSD o fewn cylch gwaith gwella ysgolion.

Mae'r dystiolaeth o'r gwerthusiad yn awgrymu fod yr awdurdodau lleol a'r consortiwm lle'r oedd y prosiect CoSD yn fwyaf effeithiol:

- Wedi nodi ysgolion i weithio gyda nhw yn seiliedig ar eu gwybodaeth am eu bwrdeistrefi, wardiau, ac ati.
- Wedi recriwtio'r ysgolion gan ddefnyddio ystod o ddulliau gan gynnwys bwletinâu, cylchlythyrau a'u rhwydweithiau e.e. cyflwyno mewn cyfarfodydd penaethiaid,
- Wedi cyflwyno'r arweinwyr a'r ymarferwyr i bobl a sefydliadau perthnasol o fewn y cynghorau ac yn allanol. Cododd hyn statws y prosiect, ond arweiniodd hefyd at waith partneriaeth pwysig,
- Wedi gweld gwerth yn y canfyddiadau a ddeilliodd o'r archwiliadau CoSD a defnyddio'r dystiolaeth i gefnogi eu gwaith casglu data ac adroddiadau eu hunain. Yn nodweddiadol, roedd hyn yn golygu defnyddio'r data ansoddol – llais y plant, y bobl ifanc a'u teuluoedd er mwyn cefnogi eu data ystadegol gan roi mwy o ystyr iddo,
- Wedi lledaenu canfyddiadau'r archwiliadau CoSD ac ymchwil ehangach y CPAG i wahanol gynulleidfaoedd fel y gallai effeithio ar arfer a pholisi e.e. i ysgolion, llywodraeth leol.

Newidiadau ar lefel awdurdodau lleol

O ran etifeddiaeth prosiect Cost y Diwrnod Ysgol, bu newidiadau sylweddol o ran polisi ac arfer ar lefel awdurdodau lleol a llywodraeth:

- Mae o leiaf ddau awdurdod lleol (Moray a Chastell-nedd Port Talbot) wedi nodi aelodau o staff sydd bellach â chylch gwaith sy'n ymwneud â CoSD a byddant yn cario rhannau o'r gwaith ymlaen. Mewn un achos, mae ymarferwr CoSD wedi'i recriwtio gan y cyngor i barhau â gwaith mewnol sy'n ymwneud â CoSD.
- Mae darpariaeth gwisg ysgol ail-law ar draws dinas Coventry bellach yn ei lle.
- Mae gwybodaeth well am gymorth ariannol i deuluoedd yn cael ei rhannu ar draws y cyngor yn y rhan fwyaf o ardaloedd.
- Mae canllawiau CoSD wedi'u datblygu a'u rhannu gyda holl ysgolion Moray. Mae ein hymchwil yn cael ei ddefnyddio fel tystiolaeth sylfaenol i sefydlu prosiect Ysgolion Bro Castell-nedd Port Talbot.

- Yn dilyn ein gwaith, mae awdurdodau lleol wedi cynnal, neu'n bwriadu comisiynu, dadansoddiad pellach i ddeall yn well y cysylltiadau rhwng tlodi ac addysg e.e. cyfranogiad disgyblion sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim mewn clybiau brecwast a sut i fesur tlodi mewn ysgolion yn effeithiol.
- Mae cynghorau'n defnyddio tystiolaeth CoSD i ddatblygu a chefnogi eu strategaethau gwrthdlodi eu hunain, yn ogystal â defnyddio'r ymchwil i alw am newidiadau polisi cenedlaethol y maent yn gwybod a fyddai o fudd i deuluoedd yn eu hardaloedd. Er enghraifft, mae Cyngor Bwrdeistref Frenhinol Greenwich wedi galw am ehangiad gan y llywodraeth ar gyfer darpariaeth prydau ysgol am ddim.
- Mae ALLau hefyd wedi ymrwymo i archwilio prosiectau a rhaglenni llais y disgybl pellach gan weld gwerth y gwaith hwn.
- Mae adnoddau CoSD wedi'u dosbarthu i bob ysgol mewn awdurdodau lleol e.e. ym Moray a Chastell-nedd Port Talbot, ochr yn ochr ag adnoddau perthnasol eraill i helpu i gefnogi teuluoedd gyda chostau.
- Mae tystiolaeth Cost y Diwrnod Ysgol a llais disgyblion a theuluoedd wedi dylanwadu ar ymateb brys yr ALL yn ystod y pandemig e.e. data arolwg a ddefnyddiwyd yn Rhondda Cynon Taf, ac wrth gynllunio sut i gefnogi trigolion yn ystod yr argyfwng Costau Byw..
- Yn Greenwich, mae'r awdurdod lleol am gefnogi sefydlu rhwydwaith rhannu arfer a arweinir gan ysgolion, i sicrhau bod pob ysgol yn y fwrdeistref yn cael cyfle i rannu arfer mewn perthynas â syniadau arbed arian.

Argymhellion ar gyfer awdurdodau lleol

- Dylai awdurdodau lleol feddwl am ffyrdd newydd o wrando ar blant, pobl ifanc a rhieni am faterion sydd o bwys iddynt. Dylent geisio darparu cyfleoedd ystyrlon i bob disgybl a theulu, gan gynnwys y rhai sy'n byw ar incwm isel, i roi adborth ar eu profiad o addysg. Dylid datblygu adnoddau i'w cefnogi i allu gwneud hyn yn effeithiol.
- Mae'r gwerthusiad wedi dangos effaith CoSD ar ddatblygiad polisi awdurdodau lleol. Dylai awdurdodau wreiddio CoSD fel blaenoriaeth polisi a dod o hyd i ffyrdd i ddysgu o CoSD i lywio datblygiad polisi a strategaeth sy'n ceisio mynd i'r afael â thlodi plant.
- Dylai awdurdodau lleol a MATau sefydlu rhwydweithiau a fforymau i staff ysgolion ddod at ei gilydd a thrafod y materion hyn.

5. Crynodeb o'r dystiolaeth: polisi ac arfer cenedlaethol

Effaith ar bolisi cenedlaethol: yr effeithiau ehangach a gweithio mewn partneriaeth

Daeth rhannu arfer dda ar draws ysgolion yn rhan allweddol o'r prosiect gydag amrywiaeth o ddigwyddiadau wedi'u trefnu. Roedd lledaenu canfyddiadau'r archwiliadau ac enghreifftio newid ac arfer gorau yn rhan allweddol o fisoedd olaf blwyddyn academaidd 2021-22. Y bwriad oedd lledaenu'r wybodaeth hon mor eang â phosibl. Mae gweithio mewn partneriaeth a chyhoeddi ymchwil ac adnoddau allweddol drwy gydol y prosiect CoSD wedi sicrhau ei ddylanwad parhaus ar bolisi ac arfer. Mae tystiolaeth o'r prosiect wedi bwydo i mewn i ymgyrchu ac wedi arwain at greu adnoddau newydd ar gyfer ysgolion a chynlluniau peilot pellach ar draws y wlad.

Mae'r ymchwil a gynhaliwyd gan CPAG a'r timau CoSD dros amserlen y prosiect hefyd wedi cael effaith sylweddol ar agendâu polisi ar draws y tair gwlad. Mae'r cyfuniad o ddata arolwg mawr ac astudiaethau achos ar lawr gwlad, sydd â llais disgyblion a rhieni/gofalwyr yn ganolog iddynt, wedi galluogi CPAG i ddarparu adroddiadau a briffiau i

lywodraethau cenedlaethol, pwyllgorau dethol a'r Swyddfa Archwilio Genedlaethol. Arbenigedd a gwybodaeth y timau CoSD a'r CPAG yn ehangach sy'n cael eu dyfynnu fel y rhesymeg dros gyfranogiad CPAG.

- Gweithiodd Cymdeithas y Plant gyda CPAG i ddatblygu adnoddau ymarferol ar gyfer ysgolion a rhieni ar ôl eu hymgyrch lwyddiannus i ddod â deddf gwisg ysgol fforddiadwy i gyfraith. Arweiniodd hyn at 'Gwisg Ysgol Fforddiadwy: Canllaw'. Disgrifiodd cynrychiolydd o Gymdeithas y Plant pam y gwnaethant gysylltu â CPAG i weithio gyda nhw ar hyn:

'Rydyn ni wir yn gwerthfawrogi popeth rydyn ni wedi'i gael gan CPAG. Eu gwybodaeth am yr ysgolion y maen nhw wedi gweithio gyda nhw, beth sydd wedi gweithio, beth sydd ddim wedi gweithio a beth mae pobl yn ei feddwl a'i deimlo.'

Ar adeg y cyfweiliad gyda'r cynrychiolydd roedd dros 1000 o bobl wedi lawrlwytho'r adnodd.

- Mae'r Undeb Addysg Cenedlaethol (NEU) yn cynnal sawl 'ymgyrch â blaenoriaeth', ac un ohonynt yw 'Dim Plentyn Wedi'i Adael ar ôl' sydd yn canolbwyntio ar dlodi plant. Nod hyn yw 'ceisio ymgysylltu aelodau o'r cyhoedd ac ASau wrth drechu tlodi ond trwy lens addysg' (cynrychiolydd yr NEU). Bu'r NEU, CPAG a CNE yn cydweithio i gynhyrchu'r pecyn cymorth 'Troir'r Dudalen ar Dlodi', canllaw ymarferol i staff addysg i helpu i fynd i'r afael â thlodi a chost y diwrnod ysgol. Roedd CPAG, fel 'arbenigwyr' sy'n deall y naws yn cael eu hystyried yn bartneriaid pwysig i greu'r adnodd.
- Bu'r Undeb Addysg Cenedlaethol (Cymru) yn gweithio mewn partneriaeth â CPAG drwy gydol y prosiect CoSD a chynhyrchodd gyhoeddiad ar y cyd o'r enw 'Mynd i'r afael â Thlodi Gyda'n Gilydd'. Mae hwn wedi ei gyhoeddi yn Gymraeg a Saesneg.
- Mae'r Gymdeithas Llywodraethu Genedlaethol (NGA) yn cefnogi cyrff llywodraethu ac ymddiriedolwyr, gan ddarparu hyfforddiant ac adnoddau. Maent hefyd yn gweithio gyda'r DfE a seneddwyr. Un ffocws yn eu gwaith yw 'Disadvantage 360' sy'n anelu at amlgu plant mewn tlodi nad ydynt efallai'n 'cael eu cydnabod gan breimwm disgybl' (Cynrychiolydd NGA). Roeddent am gyfeirio eu haelodau at adnoddau priodol ar eu gwefan ac mewn gweminarau hyfforddi a thynnu ar waith CPAG gan fod 'yr arbenigedd ganddynt'. Mae dolenni i'r adnodd 'Gwisg Ysgol Fforddiadwy: Canllaw' ar y wefan a chyhoeddwyd erthygl a ysgrifennwyd gan CPAG ac yn tynnu ar y prosiect CoSD yng nghylchgrawn y Gymdeithas o'r enw 'Unravelling the price of Poverty'. Mae ymchwil ar y cyd hefyd yn digwydd.
- Mae Parentkind yn elusen genedlaethol ac yn 'llais y mae pobl yn ymddiried ynddo i rieni mewn addysg a'r gymdeithas aelodaeth ar gyfer Cymdeithasau Rhieni ac Athrawon mewn ysgolion.' Mae'r elusen wedi gweithio ar y cyd â CPAG ar nifer o arolygon a anfonwyd at rieni ac sydd wedi'u bwydo'n ôl i'r Adran Addysg, Lloegr, a'r Adran Addysg a Sgiliau, Cymru. Ystyriwyd bod gan fewnbwn CPAG 'fuddion enfawr' oherwydd eu bod yn 'dod â safbwyntiau ychydig yn wahanol', 'lens wahanol i'r ddadl' gan wneud yr arolygon y mae Parentkind yn eu hanfon yn 'fwy gwerthfawr' (cynrychiolydd Parentkind).
- Mae Northern Alliance (yr Alban) yn fenter gydweithredol gwella ranbarthol a sefydlodd ei rhwydwaith CoSD eu hunain gyda phedair sesiwn thema yn mynd i'r afael â: siarad am gostau; CoSD a PEF; CoSD Gwledig; a Grwpiau Agored i Niwed a Thlodi.

'Mae effaith CoSD yn hynod bwysig i ysgolion, mae pawb yn haeddu'r cyfle i ymgysylltu ag addysg, ni ddylai tlodi fod yn effeithio ar addysg a dewisiadau addysgol.' (Northern Alliance)

- Sefydlodd Iechyd Cyhoeddus Cymru Grŵp Gorchwyl a Gorffen i fynd i'r afael ag agwedd prydu ysgol am ddim y strategaeth 'Creu Cymru Iachach'. Ystyriwyd bod gwaith CPAG yn hanfodol gan Iechyd Cyhoeddus Cymru oherwydd fod ganddo:

‘sylfaen dystiolaeth gref... dealltwriaeth glir iawn o’r materion sy’n benodol i Gymru a pholisi Cymreig’ a ‘dealltwriaeth ddofn o’r bobl hynny sydd ar lawr gwlad yn gorfforol.’ (Cynrychiolydd Iechyd Cyhoeddus Cymru)

Roedd canlyniadau’r cydweithio hwn yn bwydo i mewn i adroddiad terfynol a gyflwynwyd i’r Gweinidog Iechyd yn Senedd Cymru.

Prif ganfyddiadau ym mhob cenedl

- Yng Nghymru mae'r prosiect CoSD wedi dylanwadu ar bolisi cenedlaethol, datblygiad athrawon ac wedi llywio datblygiad y cwricwlwm.
- Mae'r Alban wedi mabwysiadu CoSD fel blaenoriaeth polisi cenedlaethol, ac o ganlyniad mae awdurdodau lleol a sefydliadau partner lleol yn mynd ati i ddysgu o ganfyddiadau'r prosiect CoSD. Mae CoSD yn yr Alban wedi cefnogi datblygu strategaeth a pholisi yn lleol ac yn genedlaethol ac wedi arwain at ystod o adnoddau.
- Yn Lloegr, mae gweithio mewn partneriaeth a chyhoeddi ymchwil ac adnoddau allweddol drwy gydol y prosiect CoSD wedi sicrhau ei ddylanwad parhaus ar bolisi ac arfer.

Newidiadau polisi cenedlaethol

Maes polisi	Cynnydd a wnaed
<p>Mynd i'r afael â chostau ysgol</p>	<p>Eleni:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rhoddwyd grant untro o £100 i deuluoedd yng Nghymru hyd at fis Mawrth 2022 i helpu gyda chostau ysgol fel rhan o’r ymateb i’r argyfwng costau byw.. • Ehangwyd y Grant Mynediad PDG (sy'n cefnogi teuluoedd cymwys gyda chostau ysgol yng Nghymru) i blant ym mhob grŵp blwyddyn yn hytrach nag oeddrannau penodol ac mae'r swm sydd ar gael i deuluoedd cymwys wedi cynyddu. • Yn yr Alban, mae'r llywodraeth wedi darparu cyllid fel bod taliadau bellach wedi'u dileu ar gyfer pynciau ymarferol fel Technoleg Bwyd a Cherddoriaeth. • Mae Cost y Diwrnod Ysgol yn parhau i fod yn rhan o ymyriad a argymhellir yn y canllawiau Ariannu Ecwiti Disgyblion i Ysgolion a Chyllid Ecwiti Strategol ar gyfer awdurdodau lleol yn yr Alban. • Mae Estyn, y corff arolygu yng Nghymru, wedi amlygu CoSD fel arfer da yn eu deunyddiau. • Yn Lloegr, mae’r DfE wedi cynnig diwygiadau i wella presenoldeb yn yr ysgol, rhai ohonynt yn adlewyrchu dulliau cadarnhaol a rennir gyda’r Adran Addysg o’r prosiect CoSD e.e., pwyslais ar gefnogi teuluoedd, cael pwynt cyswllt yn yr ysgol a gweithio i nodi a dileu’r rhwystrau sy’n cyfrannu at absenoldeb. <p>Yn y blynyddoedd blaenorol:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yn yr Alban, cynyddwyd y grant gwisg ysgol cenedlaethol sydd ar gael i deuluoedd cymwys i isafswm o £120 ar gyfer ysgolion cynradd a £150 ar gyfer ysgolion uwchradd.

	<ul style="list-style-type: none"> • Ymrwymiad i gefnogi ysgolion i ddarparu teithiau a gweithgareddau cynhwysol i bawb a sicrhau arfer cyson ar draws yr Alban. • Mae Gweinidog Addysg newydd Cymru wedi cyhoeddi y bydd £10m ychwanegol yn cael ei fuddsoddi mewn grant Mynediad PDG 'i helpu teuluoedd gyda chostau'r diwrnod ysgol'. Mae newidiadau i'r polisi hwn wedi galluogi 30,000 yn fwy o blant i gael mynediad at y Grant Datblygu Disgyblion. Gall y grant hwn gael ei ddefnyddio gan deuluoedd cymwys i dalu am wisg ysgol, deunyddiau dysgu a gliniaduron. • Cyhoeddodd Llywodraeth Cymru £15 miliwn ychwanegol ar gyfer technoleg addysg i ysgolion; mae hyn yn cynnwys darparu mwy o ddyfeisiau, meddalwedd a mynediad i'r rhyngwyr. • Mae Llywodraeth Cymru wedi ymestyn hyblygrwydd y Gronfa Cymorth Dewisol hyd at fis Mawrth 2022, gan gynnwys meini prawf cymhwysedd newydd ar gyfer pobl yr effeithir arnynt gan y toriadau Credyd Cynhwysol/credyd treth.
<p>Prydau ysgol am ddim</p>	<p>Eleni:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dechreuwyd cyflwyno prydau ysgol am ddim cynradd i bawb yng Nghymru gyda grwpiau'r blynyddoedd ieuengaf yn cael pryd bob dydd yn gyntaf. Bydd hyn yn cael ei gyflwyno i weddill disgyblion ysgolion cynradd cyn bo hir. Dylanwadwyd yn drwm ar y newid polisi hwn gan ddadansoddiad a thystiolaeth CPAG. • Mae prydau ysgol am ddim cyffredinol wedi'u cyflwyno i bob disgybl yn P4 a P5 yn yr Alban yn dilyn ein gwaith ymgyrchu ar y mater hwn. Ac mae ymrwymiad i brydau ysgol am ddim cyffredinol i bob plentyn yn P6-P7, gan ddechrau gyda'r rhai sy'n gymwys ar gyfer Taliad Plant yr Alban. • Cytunodd Llywodraeth Cymru i barhau i ddarparu taliadau PYDd drwy wyliau ysgol am weddill y flwyddyn ariannol. • Gwnaeth Llywodraeth y DU ymestyn dros dro prydau ysgol am ddim i deuluoedd ag NRPF yn barhaol i deuluoedd o fewn trothwy incwm. • Mae ymgyngoriad ac adolygiad o gymhwysedd prydau ysgol am ddim yn digwydd yng Ngogledd Iwerddon gyda CPAG yn rhan o'r Grŵp Llywio Rhanddeiliaid. • Cyhoeddodd Maer Llundain y byddai prydau ysgol gynradd am ddim cyffredinol yn dechrau ym mis Medi 2023 am flwyddyn. • Anfonodd Gweinidog Addysg Cymru, Jeremy Miles, lythyr at holl Benaethiaid Cymru am gost y diwrnod ysgol ac yn benodol gyda chanllawiau ar sut y dylid trin dyled cinio ysgol er mwyn osgoi stigmatiddio pellach ar ddisgyblion a theuluoedd. <p>Yn y blynyddoedd blaenorol:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yn yr Alban, fe wnaethom eirioli dros ddulliau arian parod yn gyntaf i ddisodli prydau ysgol am ddim yn ystod y cyfyngiadau symud, gan olygu bod nifer yr awdurdodau lleol sy'n darparu arian parod wedi cynyddu o 9 yn y cyfnod clo cyntaf i 31 allan o 32 yn yr ail.

	<ul style="list-style-type: none"> • Derbyniodd 100,000+ o blant arian parod yn lle prydau ysgol am ddim yng Nghymru yn ystod y cyfyngiadau symud cenedlaethol, polisi rydym wedi eirioli'n gryf drosto drwy gydol y pandemig.
Polisiâu gwisg ysgol	<ul style="list-style-type: none"> • Mae Llywodraeth yr Alban wedi ymrwmo i gyflwyno canllawiau gwisg ysgol statudol eleni, sydd â'r nod o fynd i'r afael â materion cydraddoldeb sy'n ymwneud â pholisi gwisg ysgol a lleihau cost gwisg ysgol. • Yn Lloegr, daeth y canllawiau statudol ar wisg ysgol i rym ym mis Medi 2022 ac mae gan ysgolion bellach gyfrifoldeb statudol i flaenoriaethu fforddiadwyedd. • Mae ymgynghoriad ac adolygiad o ganllawiau a grantiau gwisg ysgol yn digwydd yng Ngogledd Iwerddon gyda CPAG yn rhan o'r Grŵp Llywio Rhanddeiliaid.
Gwyliau	<ul style="list-style-type: none"> • Cytunwyd ar gyllid 3 blynedd ar gyfer cronfa The Holiday Activities and Food yn Lloegr sy'n darparu rhaglenni gwyliau am ddim i'r rhai sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim.
Ysgolion Estynedig a Chymunedol	<ul style="list-style-type: none"> • Mae Llywodraeth yr Alban wedi addo cyflwyno rhaglen brecwast am ddim cyffredinol ar gyfer disgyblion cynradd. • Yn yr Alban, mae'r Llywodraeth wedi ymrwmo i adeiladu system o ofal plant 'cofleidiol', gan ddarparu gofal cyn ac ar ôl ysgol, drwy gydol y flwyddyn. Ni fydd y rhai ar yr incwm isaf yn talu dim, a bydd eraill yn gwneud cyfraniadau teg a fforddiadwy. • Cyhoeddodd Llywodraeth Cymru eu cynlluniau ar gyfer buddsoddi mewn Ysgolion Bro fel ffordd o leihau effaith tlodi ar blant – gan nodi gwaith CPAG yn y maes hwn. • Mae Llywodraeth Cymru wedi ymrwmo i ymgymryd ag argymhellion CPAG ynghylch darpariaeth brecwast ysgol, yn dilyn adroddiad ar y cyd â Parentkind a arolygodd dros 7,000 o rieni yng Nghymru. • Mae'r blaid Lafur wedi ymrwmo i ddarpariaeth brecwast cyffredinol yn Lloegr fel rhan o'u rhaglen lywodraethu os ydynt yn llwyddiannus yn yr etholiad cyffredinol nesaf.
Cynyddu incwm teulu	<ul style="list-style-type: none"> • Lanswyd Cronfa Caledi Gaeaf Cymru gan Lywodraeth Cymru sy'n cynnig cymorth ariannol i deuluoedd ar gyfer eu hanghenion dros gyfnod y gaeaf yn unol ag argymhellion CPAG. • Cynyddwyd Taliad Plant yr Alban o £20 i £25 yr wythnos fesul plentyn cymwys o dan 16 oed.

Argymhellion i lunwyr polisi

- Sicrhau bod ysgolion yn cael eu hariannu'n iawn fel y gallant gynnig addysg gwirioneddol rad ac am ddim a chynhwysol, lle gall pob disgybl gymryd rhan lawn yng ngweithgareddau'r ysgol ac nid yw arian byth yn broblem.
- Cynyddu cymorth ar gyfer incwm teuluoedd i ddileu tlodi plant.

- Gwella hawl teuluoedd i gymorth ar gyfer y costau ysgol mwyaf sylweddol gan sicrhau bod pob plentyn yn gallu gwneud y gorau o'u hamser yn yr ysgol.
- Sicrhau bod hyfforddiant ar dlodi a'r hyn y gellir ei wneud mewn ystafelloedd dosbarth i gefnogi disgyblion a theuluoedd sy'n profi incwm isel yn cael ei gynnwys mewn hyfforddiant cychwynnol athrawon.
- Cynnwys llais plant, pobl ifanc a theuluoedd sy'n byw ar incwm isel ym mhob datblygiad polisi.

6. Dysgu ar gyfer datblygiad CoSD yn y dyfodol

1. Datblygu a chryfhau partneriaethau, gan gynnwys awdurdodau lleol a sefydliadau eraill

Gallai polisiâu awdurdodaeth genedlaethol hwyluso archwiliadau llwyddiannus sy'n cael eu cynnal, neu fel arall, gweithio yn eu herbyn ond nid dyma oedd yr unig ffactorau, na'r rhai pwysicaf. Gallai ffactorau cenedlaethol, awdurdodau lleol ac ysgolion i gyd helpu a rhwystro dod o hyd i ysgolion sy'n gallu cael archwiliad a gallent ei gwneud yn haws ac yn anoddach i newidiadau cadarnhaol ddigwydd.

Roedd y partneriaethau hyn yn haws i'w datblygu lle'r oedd perthnasoedd presennol yn bodoli, a lle'r oedd CPAG wedi sefydlu enw da. Roedd dod o hyd i agendâu a gwerthoedd a rennir yn helpu pobl i gydweithio, yn ogystal â dangos dealltwriaeth dda o'r cyd-destun lleol y cynhaliwyd y prosiect ynddo. Arweiniodd hyn at ddatblygu hygredd ac ymddiriedaeth, lle y gellid rhannu gwybodaeth, a lle gallai partneriaid frocera perthnasoedd ag ysgolion a hwyluso rhannu arfer da. Roedd cydleoli o gymorth mewn rhai amgylchiadau ond roedd dod o hyd i'r bobl iawn mewn sefydliad yn hollbwysig. Lle nad oedd partneriaethau eisoes yn bodoli, roedd angen amser ychwanegol i sefydlu'r prosiect.

Cafodd gallu timau CoSD i weithio'n llwyddiannus mewn ysgolion ei wella drwy fod â dealltwriaeth amlwg o'r ardal, ar ôl meithrin perthnasoedd dros amser â'r rhai sy'n ymwneud â threchu tlodi yn fwy cyffredinol, gweithio mewn partneriaeth â sefydliadau eraill sy'n trechu tlodi (e.e. Cyngor ar Bopeth, Mentrau Cymdeithasol Cymunedol Gwirfoddol (VCSEs) allweddol mewn ardal fel Orbit Housing (Coventry)), neu'n gweithio'n gorfforol yn yr un lleoliad ag un neu fwy o'r sefydliadau hynny (fel cydleoli yn swyddfeydd y cyngor). Felly mae angen rhoi amser i feithrin perthnasoedd, gwybodaeth am y maes, gweithio mewn partneriaeth, ymddiriedaeth a hygredd.

2. Cyfoethogi rôl pobl ifanc

Roedd rhywfaint o arfer dda mewn ysgolion ynghylch rhannu gwybodaeth a chynnwys disgyblion mewn cynllunio a gweithredu newid trwy weithgorau, ond nid oedd hyn yn wir ym mhob ysgol. Gweithiodd cynnwys ymchwilwyr cymheiriaid yn yr ysgolion uwchradd yn dda iawn. Roedd gan y myfyrwyr dan sylw wybodaeth gyd-destunol ddofn o'u hysgolion ac roeddent yn agosach o ran oedran i'r rhai yr oeddent yn ymgynghori â nhw, gan arwain at ddull llai ffurfiol ac ymatebion mwy agored, ond roedd yn ymrwymiad mawr i'r myfyrwyr a'u hysgolion. Mae hwn yn faes sydd â photensial i'w ddatblygu yn y dyfodol, gan ystyried sut y gellir cydgynhyrchu archwiliadau gyda phobl ifanc a'r hyfforddiant a gânt.

3. Mynd i'r afael â bylchau mewn hyfforddiant a datblygiad staff

Mae angen mwy o hyfforddiant ar ymwybyddiaeth o dlodi ar staff ysgolion, gan gynnwys hyfforddiant cychwynnol athrawon, gan fod y rhan fwyaf o staff ysgolion (80%) cyn y broses archwilio yn meddwl bod eu hysgolion yn gwneud popeth posibl i fynd i'r afael ag effeithiau tlodi. Mae angen gweithio gydag athrawon ar eu gwybodaeth am effaith tlodi ar rieni ac am barodrwydd rhieni i fynd atynt. Er bod y broses archwilio wedi newid agweddau, nid yw'n glir i ba raddau yr aeth y broses archwilio i'r afael â'r mater hwn.

Argymhellion ar gyfer CPAG/gwaith yn y dyfodol ar dlodi ac addysg plant

- Roedd llais y disgybl yn fecanwaith pwerus ar gyfer newid mewn ysgolion. Dylai gwaith yn y dyfodol gadw ffocws ar glywed yn uniongyrchol gan blant a phobl ifanc. Dylid parhau i ddatblygu argymhellion ac atebion mewn partneriaeth â phlant a theuluoedd.
- Archwilio ymhellach sut i gynnwys plant a theuluoedd ym mhob cam o sicrhau newid mewn ysgolion gan gynnwys rhannu a lledaenu canfyddiadau, datblygu cynlluniau gweithredu a chynllunio'r camau nesaf fel bod cymuned yr ysgol gyfan yn parhau i ymgysylltu ac ymwneud â chynllunio a gweithredu dulliau Cost y Diwrnod Ysgol.
- Dylai CPAG a'u partneriaid sy'n gweithio i fynd i'r afael â thlodi plant ymrwymo i rannu'r adnoddau, yr offer a'r syniadau, a ddatblygwyd mewn partneriaeth â phlant a theuluoedd, ag ysgolion ac awdurdodau lleol ac eraill i sicrhau'r dysgu mwyaf posibl o CoSD.
- Bydd mwy o ddysgu am fodelau ymchwil cymheiriaid yn werthfawr wrth ddefnyddio ymchwilwyr cymheiriaid i gydgynhyrchu newid. Dylid archwilio ffyrdd o'u cefnogi i ennill y sgiliau i wneud hyn yn effeithiol.
- Roedd yn ymddangos bod y model cyflwyno personol yn cael ei ffafrio gan ysgolion a phobl ifanc. Lle defnyddir model ar-lein, dylid cymryd gofal i sicrhau nad yw hyn yn eithrio ysgolion a disgyblion unigol oherwydd problemau gyda thechnoleg.
- Dylid parhau i ddefnyddio'r model cyflwyno personol sy'n rhoi lle canolog i leisiau plant fel y model mwyaf effeithiol. Dylid cymryd gofal i sicrhau cynrychiolaeth eang o blant mewn achosion lle nad yw'n bosibl ymgynghori â phob plentyn.
- Lle mae ysgolion wedi methu â gweithredu newid oherwydd ffactorau y tu hwnt i'w rheolaeth, dylai CPAG a sefydliadau ymgyrchu eraill ymhelaethu ac ymgyrchu ar faterion sy'n amhosibl i ysgolion unigol ddylanwadu arnynt ac sydd angen ymateb cenedlaethol. Yn ogystal, gellir cefnogi ysgolion i allu herio sefydliadau allanol i weithredu newid yn seiliedig ar argymhellion CoSD.
- Roedd gweithio mewn partneriaeth ag ystod eang o sefydliadau lleol a chenedlaethol yn ddylanwadol a dylai datblygiad prosiectau yn y dyfodol gynnwys parhau i ddatblygu, cynnal a chryfhau partneriaethau ag eraill ar

draws y sectorau tlodi ac addysg. Dylid cynnwys amser i wneud hyn wrth gynllunio prosiectau a llwythi gwaith.

7. Amdanom Ni

1. Y Grŵp Gweithredu ar Dlodi Plant

Mae'r Grŵp Gweithredu ar Dlodi Plant (CPAG) yn gweithio ar ran mwy nag un o bob pedwar plentyn yn y DU sy'n cael eu magu mewn tlodi. Nid oes rhaid i bethau fod fel hyn. Defnyddiwn ein dealltwriaeth o'r hyn sy'n achosi tlodi a'r effaith a gaiff ar fywydau plant i ymgyrchu dros bolisiau a fydd yn atal ac yn datrys tlodi – am byth. Rydym yn darparu hyfforddiant, cyngor a gwybodaeth i wneud yn siŵr bod teuluoedd tlawd yn cael y cymorth ariannol sydd ei angen arnynt. Rydym hefyd yn gwneud gwaith cyfreithiol proffil uchel i sefydlu ac amddiffyn hawliau teuluoedd. Mae CPAG yn elusen gofrestredig yng Nghymru a Lloegr (rhif cofrestru 294841) ac yn yr Alban (rhif cofrestru SC039339), 30 Stryd Micawber, Llundain N1 7TB.

2. Children North East

Mae Children North East (CNE) yn elusen blant ranbarthol fawr yn y Gogledd-ddwyrain, gyda rhywfaint o'n gwaith yn ymestyn ar draws Cymru, Lloegr a'r Alban. Mae CNE yn bodoli oherwydd y gall tyfu i fyny fod yn anodd. Mae gennym ni ethos hawliau plant cryf a chredwn fod newid cymdeithasol gwirioneddol yn cael ei gyflawni pan fydd y rhai sydd yn, neu sydd wedi profi problemau, yn arwain y newid. Mae CNE yn darparu gwasanaethau, cefnogaeth a mentrau sy'n darparu llwyfan i blant, pobl ifanc a theuluoedd weithio trwy faterion, gweithredu a darparu'r offer iddynt gyrraedd eu llawn botensial. Mae hyn yn cynnwys; gwasanaethau therapiwtig, cymorth iechyd meddwl, gwaith ieuenctid, cymorth cam-drin domestig, cymorth i deuluoedd, mentrau cymunedol, gweithgareddau cyfranogiad ac ymgynghori a'n menter Prawfesur Tlodi© ledled y DU. Mae Children North East yn elusen gofrestredig ac yn gwmni cyfyngedig trwy warant. Cofrestrwyd yn Lloegr, rhif cofrestru elusen 222041, rhif cofrestru cwmni 90288. Prif Swyddfa 89 Parc Denhill, Newcastle upon Tyne, NE15 6QE.

3. Cymuned ar gyfer Dysgu ac Addysgu Prifysgol Newcastle (CfLaT)

Mae Prifysgol Newcastle yn brifysgol ymchwil ddwys yng Ngogledd Ddwyrain Lloegr sy'n anelu at gydweithio â'n partneriaid allanol niferus i lunio dyfodol mwy disglair, tyfu'r economi a hyrwyddo cyfiawnder cymdeithasol. Mae Liz Todd, Karen Laing, Ulrike Thomas a Lucy Tiplady yn aelodau o CfLaT (Cymuned ar gyfer Dysgu ac Addysgu), grŵp ymchwil cydweithredol mewn addysg sy'n canolbwyntio ar addysgeg arloesol, dysgu ac ymarfer proffesiynol a chyfiawnder addysgol. Mae eu gwaith yn rhyngddisgyblaethol, traws-sector, cydweithredol a'i nod yw datblygu ymchwil ac ymarfer ynghylch mynd i'r afael ag anghydraddoldebau. Mae Karen a Liz hefyd yn Ymddiriedolwyr y West End Children's Community, menter hirdymor sy'n seiliedig ar le mwy strategol gydag aelodau o'r gymuned, ysgolion a Mentrau Cymdeithasol Cymunedol Gwirfoddol. Mae Lucy Tiplady yn gweithio ar ymchwil cyfranogol i ddysgu awyr agored ac mae Ulrike Thomas yn gweithio ar gwricwlwm arloesol ac addysgeg.

4. Cronfa Gymunedol y Loteri Genedlaethol

Ariannwyd y prosiect hwn gan Gronfa Gymunedol y Loteri Genedlaethol, yr ariannwr cymunedol mwyaf yn y DU. Mae'n dyfarnu grantiau i gryfhau cymdeithas a gwella bywydau ledled y DU. Mae chwaraewyr y Loteri Genedlaethol yn codi dros £30 miliwn yr wythnos at achosion da ledled y DU. Diolch iddynt, bydd Cronfa Gymunedol y Loteri Genedlaethol yn dosbarthu o leiaf £4 biliwn erbyn 2030, gan gefnogi gweithgareddau sy'n creu cymunedau gwydn sy'n fwy cynhwysol ac amgylcheddol gynaliadwy.